

Křesťanská filozofie?

Existuje křesťanská filozofie? A existuje dnes? Je jedna, nebo jich je víc? To jsou otázky, které jsme si kladli při přípravě tohoto čísla Salve.

Oslovili jsme proto několik předních českých myslitelů a filozofů a položili jim čtyři otázky týkající se křesťanské filozofie a vůbec vztahu filozofie a víry. Někteří přímo odpověděli na uvedené otázky, jiní své stanovisko formulovali volněji.

- 1. Potřebuje teologie (víra) filozofii?*
- 2. Má či může se křesťanská víra filozofa uplatňovat i v jeho filozofii? V čem se eventuální křesťanská filozofie liší od filozofie ne-křesťanské?*
- 3. Může či má existovat více směrů křesťanské filozofie?*
- 4. Jaký význam má či by mohla mít křesťanská filozofie v současném světě? Jaká je patrně její budoucnost? Které filozofy lze konkrétně označit jako křesťanské?*

Ladislav Hejdánek

1. Víra předchází každému pomyslení a dokonce každému vědomí, takže se principiálně bez filosofie dokáže zajisté obejít; naproti tomu teologie jakožto reflexe víry vznikla jako reakce (nejen obranná) na řeckou filosofii, z níž proto leccos převzala. Naproti tomu zvěstování evangelia a předávání pochodně víry (které předchází každé teologii, ale může samozřejmě teologii použít) mělo i na myšlení křesťanů právě v době helénismu velký vliv (ostatně už i na myšlení pozdního židovstva), což nemohlo nemít závažné důsledky také pro filosofii. To je naprosto samozřejmé, uvážíme-li, že víra přemáhá a proměňuje (má přemáhat a proměňovat) všechno, celý svět. Když tedy přední křesťanští myslitelé usilovali o zvěstování (a uplatňování) evangelia mezi vyššími, vzdělanějšími vrstvami tehdejší společnosti a potom i ve společnostech pozdějších, museli si v něčem osvojit něco z tehdejší (ostatně tehdy už stále víc upadající a upadlé) filosofie, ale zároveň museli dbát na to, aby ve svém myšlení nenechali filosofii nabýt vrchu nad evangeliem. To se někdy dařilo lépe a jindy hůř. Dodnes si teologové musí znovu a znovu klást kritické otázky nejen nad tím, jak úspěšně se to dařilo v minulosti, ale zejména nad tím, jak se to daří aktuálně dnes, protože teologie by se nikdy neměla příliš vázat na staré filosofie, ale na druhé straně se ani nesmí nekriticky nechat příliš ovlivňovat filosofiemi novějšími a novými. Musí však s nimi zůstat v rozhovoru, a to také znamená, že je musí znát, tj. kriticky poznávat. V tom smyslu musí teologie usilovat o to, aby byla také filosoficky na výši své doby; bez filosofických prostředků se proto ani sama neobejde, jinak by přestala být teologií (a stala by se teomytií).

2. Víra (kterou zásadně odlišuji od reflexe víry) může mít a obvykle má obrovskou dynamiku, pochopitelně jen skutečná, tj. živá víra, víra „dělající“, takže se uplatňuje vždycky a všude. Když se neuplatňuje, je to „mrtvá víra“. Proto se filosof, který je životně (tedy „předfilosoficky“) orientován vírou, musí vírou (a ve víře) orientovat také ve svém myšlení filosofickém. Ve vztahu k vlastní víře i k víře vůbec musí filosof podnikat vždy znovu pokusy o filosofickou reflexi víry (a jejího uplatňování, „dělání“). Tím se nutně dostává do rozhovoru a někdy i do sporu a konfliktu s teologickými reflexemi víry,

většinou ovšem proto, že filosofické prostředky, jichž mnozí teologové používají, jsou nějak vadné nebo aspoň zastaralé, takže z filosofického hlediska bytostné jádro víry spíše zastírají a orientují se jen na formule (které živou víru často umrtvují).

Označení nějaké filosofie za „křesťanskou“ se raději zcela vyhýbám; je to velmi zavádějící označení (podobně jako „křesťanské umění“, „křesťanská přírodověda“, „křesťanská politika“ apod.). V jistém smyslu platí, že žádná filosofie není a nemůže být vpravdě „křesťanská“ (aby se tak stala „ryzím evangeliem“), ale na druhé straně také platí, že asi tak od 3. století *ante Christum natum* veškerá „ne-křesťanská“ filosofie začala upadat, začala se znovu mísit s mýty a mytologiemi a vypadala na to, že se stane jen historickou epizodou v dějinách myšlení. Na nějaký čas se na řecké myšlenkové dobrodružství pokusili navázat Arabové, ale ani jim to dlouho nevydrželo. V jistém smyslu to byli křesťanští myslitelé, kteří filosofii zachránili a udrželi při životě nejen tím, že navázali na vrcholy řeckého myšlení (na Platóna a později na Aristotela), ale že jí otevřeli nové cesty a zajistili jí tak další vývoj. Výsledkem je to, že veškerá evropská filosofie je více nebo méně „křesťanská“ či přesněji teologicky poznamenaná (pozitivně či negativně). Pro teologii z toho vyplývá to, co kdysi prohlásil J. B. Souček, totiž že v něčem si může teolog vypůjčovat vlastně od každého filosofa a od každé filosofie (ale že se nikdy nesmí vzdát teologické svrchovanosti). I když se to někomu může zdát příliš provokativní, je to dobře aristotelské (nikdo se pravdou nemůže naprosto minout, ale nikdo se jí nemůže naprosto zmocnit – Met α 993b).

3. Myšlenka nároku kterékoli filosofie být jedinou „pravou“ musí být odmítnuta nejen proto, že žádná filosofie se „pravdy“ nemůže zcela zmocnit, ale že podle velké tradice filosofie není a nemůže být ani moudrostí, natož vědou (vědění, EPISTÉMÉ), ale že zůstává a vždy zůstane jen touhou po pravdě a láskou k ní. V důsledku to nutně vede k tomu, že existuje celá řada filosofí a filosofických proudů. To je naprosto legitimní, ovšem pod podmínkou, že mezi filosofy dochází k rozhovorům a kritickému dialogu. A to platí pochopitelně také pro filosofy, kteří se vědomě orientují na křesťanské tradice a zůstávají proto v dialogu s teologií.

4. Filosofie může mít pozitivní vliv jen pod tou podmínkou, že to je dobrá filosofie. Slabá nebo špatná filosofie, která se ohání tím, že je „křesťanská“, je k ničemu. Skutečnou otázkou je, jaký význam může pro současný svět mít křesťanství, přesněji křesťanstvo a církve. Bohužel docházelo a dochází i dnes k četným případům selhávání. A zase to platí paralelně i o filosofech, kteří se nějak hlásí ke křesťanství a k odkazu Ježíšova evangelia. Takoví pak mohou mít, jak jsem přesvědčen, značný význam jak pro zlepšení (ale i nezlepšení) stavu myšlení vůbec i myšlení teologického, tak i pro dnešní i budoucí svět.

5. Budoucnost „křesťanské“ filosofie nelze odhadovat sledováním nějakých ukazatelů nebo trendů, ale bude to záležet na filosofech a zejména vůbec na křesťanech (a církvích). Tak jako filosofie vznikla (ač nemusela), může také skomírat a zaniknout. A protože jde zatím výlučně o filosofii, která se zrodila ve starém Řecku, ale široce se upevnila a účinně prosadila v Evropě, a teprve skrze Evropu pronikala do ostatního světa (s různými úspěchy i neúspěchy), je zatím její osud spjat s osudem Evropy (a jejích „odnoží“). To by však muselo nějak velice upadnout až uhynout i samo dnes existující křesťanství (což neplatí o víře, která je mnohem starší než křesťanství, dokonce ještě starší a

„původnější“, než měl za to apoštol Pavel; a neplatí to zejména pro Ježíšovo evangelium). Takže jak z křesťanství, tak z filosofie se může stát „sůl zmařená“, ale protože víra nepomíjí (tady se od sv. Pavla trochu liším), Bůh si v takovém případě může i z kamenů stvořit své nové služebníky a výkonné pracovníky. A mezi nimi také filosofy, jak pevně doufám.

6. Co se jednotlivých filosofů týče, na to jsem už odpověděl: za „křesťanské“ lze v jednom smyslu považovat všechny (v různé míře), v jiném smyslu žádného. A mezi jedním i druhým „extrémem“ bylo, je a vždy bude mnoho složitých a ne vždy pro současníky průhledných a zřetelných přechodů.

Salve: revue pro teologii, duchovní život a kulturu, 2009, roč. 19, č. 2, s. 19-21. Odpověď na anketní otázky, na které v článku „Křesťanská filozofie?“ dále odpovídají ještě Tomáš Halík, Lenka Karfíková, Erazim Kohák, Tomáš Machula, Jan Sokol a Stanislav Sousedík.

Původní verze:

[„Křesťanská“ filosofie ?]

a) *Potřebuje teologie (víra) filosofii?*

Víra předchází každému pomyslení a dokonce každému vědomí, takže se principiálně bez filosofie dokáže zajisté obejít; naproti tomu teologie jakožto reflexe víry vznikla jako reakce (nejen obranná) na řeckou filosofii, z níž proto leccos převzala. Naproti tomu zvěstování evangelia a předávání pochodně víry (které předchází každé teologii, ale může si teologie použít) mělo i na myšlení křesťanů právě v době hellenismu velký vliv (ostatně už i na myšlení pozdního židovstva), což nemohlo nemít závažné důsledky také pro filosofii. To je naprosto samozřejmé, uvážíme-li, že víra přemáhá a proměňuje (má přemáhat a proměňovat) všechno, celý svět. Když tedy přední křesťanští myslitelé usilovali o zvěstování evangelia mezi vyššími, vzdělanými vrstvami tehdejší společnosti a potom i ve společnostech pozdějších, museli si v něčem osvojit něco z tehdejší (ostatně tehdy už stále víc upadající a upadlé) filosofie, ale zároveň museli dbát na to, aby ve svém myšlení nenechali filosofii nabýt vrchu nad evangeliem. To se někdy dařilo lépe a jindy hůř. Dodnes si theologové musí znovu a znovu klást kritické otázky nejen nad tím, jak úspěšně se to dařilo v minulosti, ale zejména nad tím, jak se to daří aktuálně dnes, protože teologie by se nikdy neměla příliš vázat na staré filosofie, ale na druhé straně se ani nesmí příliš nechat ovlivňovat filosofiemi novějšími a novými. Musí však s nimi zůstat v rozhovoru, a to také znamená, že je musí znát, tj. kriticky poznávat. V tom smyslu teologie musí usilovat o to, aby také filosoficky na výši své doby; bez filosofických prostředků se proto ani sama neobejde, jinak by přestala být teologií (a stala by se theomytií).

b) *Má či může se křesťanská víra filosofa uplatňovat i v jeho filosofii?*

Víra (kterou zásadně odlišuji od reflexe víry) může mít a obvykle má obrovskou dynamiku, pochopitelně jen skutečná, tj. živá víra, víra „dělalíci“, takže se uplatňuje vždycky a všude. Když se neuplatňuje, je to „mrtvá víra“. Proto se filosof, který je životně (tedy „předfilosoficky“) orientován vírou, musí vírou (a ve víře) orientovat také ve svém myšlení filosofickém. Ve vztahu k vlastní víře i k víře vůbec musí filosof podnikat vždy znovu pokusy o filosofickou reflexi víry. Tím se nutně dostává do rozhovoru a někdy i do sporu a konfliktu s theologickými reflexemi víry, většinou ovšem proto, že filosofické prostředky, jichž mnozí theologové používají, jsou nějak vadné nebo aspoň zastaralé, takže z filosofického hlediska bytostné jádro víry spíše zastírají a orientují se jen na formule (které živou víru často umrtvují).

c) *V čem se eventuální křesťanská filosofie liší od filosofie ne-křesťanské?*

Označení nějaké filosofie za „křesťanskou“ se raději zcela vyhýbám; je to velmi zavádějící označení (podobně jako „křesťanské umění“, „křesťanská přírodověda“, „křesťanská politika“ apod.). Jestliže je v jistém smyslu platí, že žádná filosofie není a nemůže být vpravdě „křesťanská“ (aby se tak stala „ryzím evangeliem“), ale na druhé straně také platí, že asi tak od 3. století ante Christum natum veškerá „ne-křesťanská“ filosofie začala upadat, začala se znovu mísit s mýty a mytologiemi a vypadala na to, že se stane jen historickou epizodou v dějinách myšlení. Na nějaký čas se pokusili na řecké myšlenkové dobrodružství navázat Arabové, ale ani jim to dlouho nevydrželo. V jistém smyslu to byli křesťanští myslitelé, kteří filosofii zachránili a udrželi při životě nejen tím, že navázali na vrcholy řeckého myšlení (na Platóna a později na Aristotela), ale že jí otevřeli nové cesty a zajistili jí tak další vývoj. Výsledkem je to, že veškerá evropská (a Evropou hlouběji poznamenaná) filosofie je více nebo méně „křesťanská“ či přesněji theologicky poznamenaná (ať pozitivně či negativně). Pro teologii z toho vyplývá to, co kdysi prohlásil J.B.Souček, totiž že v něčem si může theolog vypůjčovat vlastně od každého filosofa a od každé filosofie (ale že se nikdy nesmí vzdát theologické svrchovanosti). I když to někomu může zdát příliš provokativní, je

to dobře aristotelské (nikdo se pravdou nemůže naprosto minout, ale nikdo se jí nemůže naprosto zmocnit – Met α 993b).

d) *Může či má existovat více směrů křesťanské filosofie?*

Myšlenka nároku kterékoli filosofie jako jediné „pravé“ musí být odmítnuta nejen proto, že žádná filosofie se „pravdy“ nemůže zcela zmocnit, ale že podle velké tradice filosofie není a nemůže být ani moudrostí, natož vědou (vědění, EPISTÉMÉ), ale že zůstává a vždy zůstane jen touhou po pravdě a láskou k ní. V důsledku to nutně vede k tomu, že existuje celá řada filosofii a filosofických proudů. To je naprosto legitimní a správné, ovšem pod podmínkou, že mezi filosofy dochází k rozhovorům a kritickému dialogu. A to platí pochopitelně také pro filosofy, kteří se vědomě orientují na křesťanské tradice a zůstávají v dialogu též s theology.

e) *Jaký význam má či by mohla mít křesťanská filosofie v současném světě?*

Filosofie může mít pozitivní vliv jen pod tou podmínkou, že to je dobrá filosofie. Slabá nebo špatná filosofie, která se ohání tím, že je „křesťanská“, je k ničemu. Skutečnou otázkou je, jaký význam může pro současný svět mít křesťanství, přesněji křesťanstvo a církve. Bohužel docházelo a dochází i dnes k četným případům selhávání. A zase to platí paralelně i o filosofech, kteří se nějak hlásí ke křesťanství a k odkazu Ježíšova evangelia. Jsou-li nebo budou-li vskutku dobrými, hlubokými mysliteli, pak mohou mít, jak jsem přesvědčen, značný význam jak pro zlepšení stavu myšlení vůbec i myšlení theologického, tak i pro dnešní i budoucí svět.

f) *Jaká je patrně budoucnost křesťanské filosofie?*

To nelze odhadovat sledováním nějakých ukazatelů nebo trendů, ale bude to záležet na filosofech a zejména vůbec na křesťanech (a církvích). Tak jako filosofie vznikla (ač nemusela), může také skomírat a zaniknout. A protože zatím jde výlučně o filosofii, která se zrodila ve starém Řecku, ale široce se upevnila a účinně prosadila v Evropě a teprve skrze Evropu pronikala do ostatního světa (s různými úspěchy i neúspěchy), je zatím její osud spjat s osudem Evropy (a jejích „odnoží“). To by však muselo nějak velice upadnout až uhynout i samo dnes existující křesťanství (což neplatí o víře, která je mnohem starší než křesťanství, dokonce ještě starší a „původnější“, než měl za to apoštol Pavel; a naplatí to zejména pro Ježíšovo evangelium). Takže jak z křesťanství, tak z filosofie se může stát „sůl zmařená“, ale protože víra nepomíjí (tady se od sv. Pavla liším), Bůh si v takovém případě může i z kamenů stvořit své nové služebníky a výkonné pracovníky. A mezi nimi také filosofy, jak pevně doufám.

g) *Které filosofy lze konkrétně označit jako křesťanské?*

Na to jsem už odpověděl: v jednom smyslu všechny, v jiném smyslu žádného. A mezi jedním i druhým „extrémem“ bylo, je a vždy bude mnoho složitých a ne vždy pro současníky průhledných a zřetelných přechodů.

Vlastní text:	1 162 slov	po úpravách:	1 096 slov
	7 397 znaků (s mezerami)		6 932 znaků (s mezerami)
	6 237 znaků (bez mezer)		5 838 znaků (bez mezer)
Povoleno asi	5 000 znaků		

Další poznámky:

Filosofie je především kritická reflexe – bez kritické reflexe není filosofie možná, a s upadající reflexí upadá filosofie znovu do mýtu (a do mytologismů, eventuálně do ideologičnosti). Theologie vznikla za značného využití filosofických prostředků ve sporu s řeckou filosofií a na obranu před ní, ale také před způsobem myšlení tehdejších lidí. (Proto v ní byly vždycky silné apologetické tendence.)

02

Původně znamenala theologie nikoli disciplínu, ale povídání o bozích. Teprve u Aristotela se stává jednou z teoretických filosofických disciplín, představujících „první filosofii“, a to disciplínou nejvyšší (protože se zabývá tím nejvyšším). Teprve v křesťanství se theologie stává opravenou, reformovanou filosofií, a při studiu theologie je filosofie považována za nezbytný předpoklad a jakoby myšlenkový instrument.

03